

דיני מוקצה (שיעור 6)**מוקצה מחמת גופו – מספר דוגמאות**

יחידה מספר 42

לאחר שלמדנו בשיעורים האחרונים את כללי 'מוקצה מחמת גופו', בשיעור זה נעסוק במספר דוגמאות מעשיות – צעצועים, כסף, ובעלי חיים.

צעצועים

מדרשי התנאים המתארים את החורבן הנורא של היישוב בשלהי ימי בית שני מצביעים על הניגוד בין העושר העצום ששרר בארץ קודם לו, ומספק סיבות רוחניות המצדיקות את החורבן של המקומות הללו.

איכה רבה (בוכר) פרשה ב אות ב

טור שמעון הוה מפיק תלת מאה גרבין דמרקועין (מרקחות) בכל ערובא לאילין קייטא (בעיר 'הר שמעון' היו מוציאים שלוש מאות קופות פתיים כצדקה לעניים) ולמה חרב (המקום)? ... אמר ר' הונא: על ידי שהיו משחקין בכדור בשבת

המדרש אומר שמשחקי הכדור בשבת הן הסיבה הרוחנית לחורבן העיר, למרות השפע הרב שהיה בו, והשקעתו בצדקה. אך המדרש איננו מסביר אסור בשבת לשחק בכדור. מדרש זה מובא גם בירושלמי –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תענית פרק ד הלכה ה

טור שמעון הוה מפיק תלת מאוון דגרבין דמרקיע לקייטא כל ערובות שובא. ולמה חרב יש אומר מפני הזנות וי"א שהיו משחקין בכדור

אמנם בירושלמי לא מחזר שהמשחקים התקיימו בשבת, אך מסתבר שמדובר באותם משחקים. מדוע המשחק בכדור אסור בשבת?

ספר הרוקח הלכות שבת סימן נה

ויקהל משה – אמר הקדוש ברוך הוא למשה עשו קהלה גדולה ודרוש להם ברבים הלכות שבת שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת לדרוש לישראל איסור והיתר. וכן דוד היה מקהיל קהלות בשבתות בשרתי צדק בקהל רב ... ואין להניח הדרשה עבור הסעודה השלישית ... ובמדרש משלי בפסוק אשת חיל מי ימצא: אמר ר' חמי בר חנינא: מפני מה נתחייבו שני בניו של ר' מאיר שמתו שניהם ביחד בשבת במנחה? מפני שהיו רגילים להניח בית המדרש במנחה ואוכלים. בפרי בתרא דתענית בירושלמי טור דשמעון למה חרב מפני שהיו משחקים בכדור ובטלין מן התורה

מדברי הרוקח משמע שבשבת היה זמן שהקהילה הייתה מתכנסת ללמוד תורה. לכן חמור הדבר שאדם מוציא את עצמו מן הכלל ועוסק במשחק בעת שהקהילה מתכנסת ללימוד משותף. לדעתו זו הסיבה שהעיר טור שמעון חרבה.

נראה שבעלי התוספות מסכימים עם הרוקח. לכן למרות דברי הירושלמי, בעלי התוספות מתירים את המשחק בכדור בשבת -

תוספות מסכת ביצה דף יב עמוד א (ד"ה הכי גרס רש"י אלא מעתה)

שרי גם טיול דהא אשכחן נמי דמשחקין בכדור שקורין פלוט"א בלע"ז ביום טוב ברה"ר אף על גב דליכא אלא טיול כיצד בעלי התוספות יכולים להתיר את המשחק בכדור, אם בירושלמי נאמר שטור שמעון חרב בשל משחקים אלו? לכאורה לפי הרוקח, האיסור הוא רק בעת הלימוד הקהילתי. בשאר זמני השבת מותר לשחק בכדור, כפי שכתוב בתוספות. כשיטה זו פסק במטה משה –

מטה משה (הרב משה מ"ת, מתלמידי המהרש"ל, מגדולי פולין בזמנו, הישי"א-ה'שס"ו) עמוד העבודה שבת, ראש חודש, ברכת הלבנה סימן תעז

ובמקום שנהגו לדרוש בשבת אין להניח הדרשה עבור הסעודה ... ובמדרש משלי (פלי"א) בפסוק אשת חיל מי ימצא, אי"ר חגי בר חנינא מפני מה נתחייבו שני בניו של ר' מאיר שמתו שניהם בשבת במנחה ביחד, מפני שהיו רגילים להניח בית המדרש במנחה ואוכלין. בפרק בתרא דתענית בירושלמי (פ"ד ה"ח) טור דשמעון למה חרב, מפני שהיו משחקים בכדור ובטלים מן התורה, ומשמע דלשחוק בכדור שלא בזמן בית המדרש מותר, וכן כתבו התוס' בפ"ק דביצה (יב). ד"ה ה"ג) דמותר לשחוק בכדור בשבת ויום טוב

ברם, רבו של המטה משה אסר את המשחק בכדור בצורה גורפת יותר, מצד "וכבדתו מעשות דרכיך" –

ים של שלמה מסכת ביצה פרק א סימן לד

ודבר תימה להתיר ביי"ט לשחק בכדור, דאין בו צורך היום כלל, אלא שחוק של ילדים, שלא הגיעו לכלל חיוב, הנח. אבל גדולים, נראה מנהג רע בעיני, כי זה אינו טיול, אלא שיחת ילדים, וקלות ראש מהדברים עולה שהאיסור אינו מצד מוקצה, אלא מצד שלא ראוי לעסוק במשחק בשבת.

אך בראשונים מצאנו רמזים לאיסור טלטול הצעצועים - הרמב"ם בתשובה מזכיר שטלטול חלקי המשחק הוא "בלתי ראוי", אך אינו מסביר מדוע -

שו"ת הרמב"ם הלכות שבת פרק כא הלכה ג

שאלה. קצת יהודים מתקבצים על משתה היין בשבתות ובמועדים וביניהם אבנים מעשת שן (קוביות) לשחק בהם על כוסות היין מי שינצח ישתה. וגם ענין אחר מגרעינין לוקחין ג' גרעינין וחצי ותהיה עם אדם אחד יקח מהם קצתם וישליך על העומדים בדרך הסבוב ומי שיבוא בו ישתה ויצחק האם זה מותר בשבתות ובמועדים אם לאו. תשובה. אמנם טלטול אבני עשת שן הוא בלתי ראוי ואמנם לצחק בגרעינין ודומיהם הוא מותר הטלטול ואינו נאסר מצד השבתות אבל משחק בקוביא הוא. וכתב משה

מהדברים נשמע שהבעיה אינה טמונה בפגיעה בזמן בית המדרש. מדוע "בלתי ראוי" לטלטל את עשת השן (קוביות המשחק)?

שבלי הלקט דן באיסורים שאנשים עלולים לעבור תוך כדי משחק בשבת (השוויית גומות, השמעת קול, מקח וקניין). לבסוף הוא מוכיח ממחלוקת רבי אליעזר וחכמים, אם משחקים שונים מקבלים טומאה, שבהכרח יש להם שם כלי, ומכך יש לדון אם הם מוקצה –

ספר שבלי הלקט ענין שבת סימן קכא

... אמרין בסנהדרין פרק ארבע מיתות בסופו: שאלו את ר' אליעזר: הכדור והאמום ומשקולת קטנה ... נחלקו בהן ר' אליעזר וחכמים בסדר טהרות בשני דברים חכמים אומרים אינם מקבלין טומאה לפי שכלי עור אינם מקבלין טומאה אלא אם כן יש לו בית קיבול ... ור' אלעזר אומר מקבלין טומאה, דבית קיבול העשוי למלאות שמייה קיבול ... ופליגי לענין טבילה, דרבנן סברי מה שבתוכו חוצץ ור' אליעזר סבר אין מה שבתוכו חוצץ, דכוליה חד כלי הוא. נראה להוכיח מכאן דתורת כלי עליו, דעד כאן לא פליגי אלא לענין טבילה אבל כולי מודי דשם כלי עליו. ומורי ר' יהודה אחי שני נר"ו פי' דדוקא אותו כדור שנחלקו בו ר' אליעזר וחכמים הנראה חלל שלו חשיב כלי, אבל אלו הכדורים שלנו, אפי' כלי לא חשיבי, ומחשבת השחוק/התינוק/שחישב לשחק בו לא משוי ליה כלי. מכל מקום, בין שיש תורת כלי עליו, בין שאין תורת כלי עליו, נראה שאסור לשחק בו ולטלטלו בשבת ויום טוב, שהרי אין צריך בטילטולו, ואפילו לכסות בו פי צליחותו אינו ראוי, דהא ממאיס על ידי ששוחקים בו, ומטניף בטיט ועפר. וכן כדור של עץ אסור לטלטלה ולשחק בה. ומצינו במדרש איכה טור שמעון הוי מפיך תלת מאה גרבין דמרקוע בכל ערובת שבא לאילין קייטיא ולמה חרב אין תימר משום זנות והלא ריבה אחת היתה שם והוציאוה משם ולמה חרב אמר רב הונא על ידי שהיו משחקים בכדור בשבת

נשמע שמסקנת שבלי הלקט היא שאכן ישנם צעצועים שניתן למלא אותם בדברים וכדו', ואלו כלים. ברם צעצועים שאין יכולת להשתמש בהם באופנים אחרים הינם מוקצים. הוא מקשר את חורבן טור שמעון לאיסור המוקצה שבטלטול הכדור.

מהדברים עולה שלפי שיטתו, השימוש של הצעצוע למשחק אינו נחשב שימוש המוציא אותו מכלל מוקצה. השו"ע פוסק שאסור לשחק בכדור, והרמ"א פסק כדברי בעלי התוספות, שנהגו להקל –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף מה

אסור לשחק בשבת ויו"ט בכדור הגה: ויש מתירין, ונהגו לסקל

הרמ"א פסק שצעצועים אינם מוקצים מחמת גופם. פוסקי אשכנז פסקו כדבריו. פרק ט"ז בשש"כ עוסק באיסורים אחרים העשויים להיות במשחקים שונים, אך איסור מוקצה אינו מחכר שם. ברם הרב נויברט פותח את הפרק כך –

שמירת שבת כהלכתה (מהזורה תשלט) פרק טז סעיף א

כל הדינים המובאים בפרק זה אמורים לגבי ילדים שלמטה מגיל בר (או בת) מצווה בלבד. ואילו אחרי עוברם גיל זה, ודאי רצוי שימנעו עצמם ממשחק בשבת וביו"ט. כי השבת, חמדת הימים, לעונג ניתנה, עונג רוחני, מעין עולם הבא, וכל המכבדו מעשות בו דרכיו – נותנים לו נחלה בלי מצרים

זו הפסיקה האשכנזית, כשיטת הרמ"א. כעת נברר את הפסיקה הספרדית, שקבלה את פסיקת מרן השו"ע. אין נימוק מפורש בלשון השו"ע לאיסור המשחק בכדור. ברם האיסור מובא בסימן ש"ח, העוסק בעיקר במוקצה.

מגן אברהם סימן שח ס"ק עב

ואסור לטלטל הכדור דבמחשבתו לא משוי ליה כלי

מה כוונת המגן אברהם? הפרי מגדים מתחבט בכך -

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שח ס"ק עב

עיין מג"א. והנה לשחוק לאו דווקא, הוא הדין לטלטול אסור. ואם קטן וודאי אין מחשבתו כלום, ואף גדול דמהני מחשבה, עיין סעיף כ"א, דיש אומרים דבעי מעשה. ואם שחק בערב שבת מבעוד יום, יש לומר הוכן לכך, וצ"ע:

הפרי מגדים אומר שמדברי המג"א משמע שאסור לשחק בכדור שלא הוכן לכך לפני השבת, אך אם שיחק בצעצוע לפני השבת, ודאי שאינו מוקצה.

הדברים הללו שונים מדברי שבלי הלקט. שבלי הלקט דן אם בצעצוע נעשה שימוש משמעותי, ולכן דן אם יש יכולת לכסות כלי בעזרת הצעצוע. המג"א והפמ"ג מבינים בדברי השו"ע שהמשחק מכין את הצעצוע לשימוש – לצורך משחק! מדבריהם עולה שאיסור הטלטול של המשחק הוא רק מצד שלא הוכן לכך כראוי. על כן הביא בשבות יצחק (של הרב יצחק דרז"י) בשם הרב אלישיב שגם השו"ע מודה שמותר לטלטל צעצועים שהוכנו בצורה ברורה לצורך משחק –

שבות יצחק חלק א' (בענייני מוקצה) פרק ה' פסקה ה אות ב

משחק המיוצר מתחילתו לצורך משחק, כיוון שנעשה בו מעשה רב – נחשב כלי אף לדעת השו"ע, דלא אסר השו"ע לטלטול כדור אלא באבן או עץ שהכניס למשחק ע"י יחוד או מעשה כל דהו, בזה אין די בשימוש למשחק להחשיבם כלי בכך, מה שאין כן במשחק שיוצר מתחילה למשחק, כיוון שנעשה בו מעשה רב, נחשב כלי. כן שמעתי מהגר"ש אלישיב שליט"א

לפי הרמ"א ודאי שהכנה כלשהי תתיר את השימוש במשחקים. החידוש הוא שגם השו"ע יודה שאם המשחק הוכן במיוחד לצורך משחק, הוא אינו מוקצה. וכך הכריע הרב יצחק ברדע (מגדולי פוסקי עדות המזרח בדורנו, בנגלה ובנסתר, ראש מוסדות 'יצחק ירנן', אשקלון) –

יצחק ירנן חלק ב סימן כה אות ד

דעת מרן, דלא אסר משום איסורי שבת, רק משום כבוד שבת ...

מסקנה דמילתא: מותר לילדים קטנים לשחק בשבת במשחקי הדומיננט, דמקה, שחמט, וריץ רץ (סבלנות) וכיו"ב, שכולם משחקים לתענוג ... וגם מותר לטלטלם, לפי שאינם מוקצה. ובודאי שגדולים וילדים שהגיעו לחינוך, שמצויים על תלמוד תורה, יש להם להימנע מלשחק, בין בשבת ובין בחול

ברם, הרב משה לוי (לימד בישיבת כסא רחמים בבני ברק, חיבר מספר ספרים מקיפים על נושאי שבת, ריבית, ברכות ועוד. וכל זאת לפני שנפטר בגיל 39) חלק על כך, וביאר שהאיסור משום מוקצה –

תפילה למשה סימן כב אות ב

האמת תורה דרכה, שממה שכתב מרן השו"ע דין זה בין הלכות מוקצה בסימן ש"ח, וגם סתם ולא חילק בין אנשים לנשים, משמע שאוסר מטעם מוקצה. ואם היה אסור משום ביטול תורה וזלזול בכבוד שבת היה לו לכתוב דין זה בסימן שז....

המורם מכל האמור: אסור לגדולים (אנשים ונשים) שהגיעו למצוות לשחק בכל מיני משחקים בשבת, וכן אסור לטלטל המשחקים הללו אפילו לצורך גופן או מקומן. וילדים שלא הגיעו למצוות – אין מוחים בידם אם משחקים במשחקים שונים בשבת. ואם יש צורך (כגון שהילד בוכה) מותר גם לגדול לדחוף ברגלו או בגופו את המשחק להביאו לילד

ילקוט יוסף שבת ב סימן שח סעיף ו - דיני מוקצה מחמת גופו

כו. יש אומרים שאסור לשחק בכדור בשבת וביום טוב, ואסור לטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. ויש חולקים ומתירים לשחק בו במקומות שיש ריצוף ובחצר מעורבת. ולדין העיקר כסברא ראשונה.

כו. משחקים [צעצועים] של ילדים, כגון אבני פלא ולגו, או בובה ומכוניות קטנות, יש אומרים שדינם כדין הכדור הנ"ל, ואסור לטלטלן. ויש חולקים. ולדינא יש להקל בזה בקטנים, ואף מותר ליתן לקטן לשחק בלגו וכדומה. וצעצועים שנתפזרו בחדר, מותר [לגדולים] לאוספם על ידי מטאטא וכדומה, [ואין בזה איסור משום מעמר]. ואולם

הדבר ברור שמשחקים הפועלים על ידי בטריה, אסורים בהחלט בשבת, וצריך להפריש את הקטנים שלא ישחקו במשחקים אלה.

לסיכום:

במדרשים (מדרש רבה על איכה ובירושלמי מסכת תענית פרק ד' הלכה ה') נאמר שטור שמעון חרב בגלל ששחקו בכדור בשבת.

מדוע נאסר המשחק בכדור בשבת אסור?

הרוקח ביאר שהמשחק פגע בלימוד התורה של הקהילה. ה"מטה משה", תלמידו של המהרש"ל, אוסר את המשחק בכדור בזמן הדרשה בלבד. מקורו בדברי בעלי התוספות, שהתירו את משחק הכדור בשבת. מסתבר שלשיטתם אין איסור בעצם המשחק בכדור, אלא שיש לוודא שהמשחק לא יפגע בלימוד התורה של הקהילה. ברם המהרש"ל עצמו אוסר את המשחק מפני איסור "ודבר דבר".

הרמב"ם נשאל על משחקי שתיה שונים ששיחקו בשבת. הרמב"ם משיב, בין היתר, שטלטול אבני עשת-השן (קוביות) בהם השתמשו למשחק הוא "בלתי ראוי", אך הרמב"ם אינו מבאר מדוע.

שבלי הלקט דן בחששות השונים המלווים את המשחק בכדור. בסוף דבריו הוא מביא את דברי אחיו, המבחין בין צעצועים שניתן להשתמש בהם לשימושים שאינם המשחק בלבד, ולכן אינם מוקצים, לבין צעצועים שאין להם שימוש מלבד המשחק, שהם מוקצים. בסוף דבריו הוא מזכיר את חורבן טור שמעון, ומשמע שהמשחק בכדור נאסר מפני איסור מוקצה.

למעשה השו"ע פוסק שאסור לשחק בכדור, והרמ"א מתיר. השש"כ, כדרכם של בני אשכנז, פוסק כרמ"א, אך מדגיש שההיתר הוא רק לילדים, אבל ראוי שהמבוגרים ילמדו תורה ויעסקו בהתעלות רוחנית, כראוי וכיאה לשבת המלכה.

מדוע השו"ע אסר? למדנו שלושה ביאורים –

- א. **המשחק בדרך כלל אינו מוכן ככלי** – המג"א מבאר שבמחשבתו לא עושה את הכדור לכלי. הפרי מגדים הבין שהכוונה היא שמדובר בחפץ שאינו מיועד לצעצוע. משמע שאם שיחק בו מבעוד יום בפועל – מותר לשחק בו בשבת. הרב אלישיב פסק שהשו"ע ודאי היה מודה בצעצועים המיוצרים בימינו, המוכנים במובהק לשמש כצעצועים, שאין בהם איסור מוקצה.
- ב. **חפץ שמוכן למשחק אינו כלי** – התפילה למשה מאריך להראות שהשו"ע סובר שמשחק אינו שימוש ההופך את החפץ לכלי לעניין מוקצה. לכן השו"ע אוסר את טלטול הצעצועים גם אם הם מוכנים לשימוש בשבת.
- ג. **אסור לשחק במשחקים בשבת מפני שאין זה מכבוד שבת** – ביצחק ירנן האריך להראות שהאיסור שכתב השו"ע הוא משום כבוד שבת. הוא מציג נפקא מינות לכך – לאלו שגם כך לא ילמדו תורה, מותר לעסוק במשחק כדי להרבות אהבה ואחוה בין המשפחה והחברים. בילקוט יוסף פסק שהעיקר כמ"ד שצעצועים הם מוקצה, אך למעשה הקל לקטנים לשחק, ואף לגדולים לטלטלם עבור הקטנים.

הקצאת חפצים למשחק

למדנו לעיל שמשחקים שיוצרו במיוחד לצורך משחק אינם מוקצה (לשיטת הרמ"א, ולפי השבות יצחק בשם הרב אלישיב גם לפי השו"ע). האם מותר לשחק בארגז חול (בהנחה שנשמרים מאיסורים אחרים), או שמא החול הוא כעצים ואבנים?

שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן עח

שאלה: האם מותר לשחק בארגז חול שבחצר הבית, או בערימת חול זיבויב (זיף זיף) המוטלת בפתח בנין שהולך ונבנה?

תשובה: חול שמיוחד לבנין פשיטא דהו"ל מוקצה גמור כאבנים וצרורות, אבל אם יש ארגז חול בחצר הוכנס כדי שישחקו בה הקטנים אין תורת מוקצה עליו ע"פ היסודות שבשו"ע או"ח סי' ש"ח סל"ח, דהו"ל יחד לו מקום, והוכנס לשם כך.

הרב וחנר משווה את החול שבארגז החול להלכה שלמדנו בשיעור 38, שמי שהכניס עפר לבית והניחו במקום מיוחד לשימוש מסוים, מותר להשתמש בעפר זה בשבת. באותו האופן הוא מתיר לשחק בחול שיוחד עבורו מקום והוכנס לצורך משחק. וכדבריו פסק השש"כ –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק טז סעיף ד

אין למחות בילדים המשחקים בחול הדק והיבש שהוכן לצורך זה מבעוד יום (ארגז חול), אבל אסור לערבב את החול במים או לשפוך מים עליו, משום איסור לישה. חול שלא הוכן מבעוד יום למשחק הילדים, כגון חול שעל שפת הים או חול העומד לבניין – אין היתר לטלטלו בשבת או ביו"ט

כסף, וכסף משחק

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מד עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: מטה שיחדה למעות, הניח עליה מעות - אסור לטלטלה, לא הניח עליה מעות - מותר לטלטלה. לא יחדה למעות, יש עליה מעות - אסור לטלטלה, אין עליה מעות - מותר לטלטלה, והוא שלא היו עליה בין השמשות.

אמר עולא, מתיב רבי אליעזר: מוכני ... אין גוררין אותה בשבת בזמן שיש עליה מעות. הא אין עליה מעות - שריא, אף על גב דהווי עליה בין השמשות! - ההיא רבי שמעון היא, דלית ליה מוקצה, ורב כרבי יהודה סבירא ליה

רש"י מסכת שבת דף מד עמוד ב

ההיא ר' שמעון היא - ומיהו, מעות לא חזו מידי, ומודה ר' שמעון דעודן עליו - אסור.

חברותא שבת דף מד עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: מטה שיחדה למעות, הרי אם הניח עליה מעות מערב שבת - אסור לטלטלה אפילו אם ניטלו ממנה המעות לפני שבת. שאין זה ייחוד של "הזמנה" גרידא, אלא השתמש בה בפועל עבור מעות. לא הניח עליה מעולם מעות - מותר לטלטלה על אף שייחדה למעות. לא יחדה למעות, ועתה בשבת יש עליה מעות - אסור לטלטלה. אין עליה מעות - מותר לטלטלה, אפילו היו עליה מעות בימי חול. והוא שלא היו עליה בין השמשות. כי אם היו המעות עליה בין השמשות וניטלו ממנה בשבת, על ידי גוי או תינוק, אמרינן מיגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא. אמר עולא, מתיב רבי אלעזר: שנינו במשנה במסכת כלים פרק יח: השידה, העשויה עץ - מוכני, שהוא גלגל העץ שלה ... אין גוררין אותה בשבת בזמן שיש עליה מעות. כי אם לא היה הגלגל כלי בפני עצמו אלא חלק מהעגלה עצמה היה מותר לגרור את העגלה בשבת על אף שהמעות מונחות על הגלגל, כיון שאין המעות מונחות על עיקר הכלי אלא על דבר הנספח אליו. אבל כיון שהגלגל הוא כלי בפני עצמו אסור לגרור את העגלה יחד עם הגלגל והמעות שעליו, כי הגרירה של הגלגל היא גרירת כלי בפני עצמו, ואסור לגרור בגלל המעות המצויות עליו. ומדייקינן: הא אין עליה של המוכני עתה מעות - שריא בטלטול, אף על גב דהווי עליה המעות בין השמשות! ומשנינן: ההיא מתניתין דמסכת כלים - רבי שמעון היא, דלית ליה מוקצה בדבר הראוי, ולא אמרינן בו מיגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא.

מהגמרא עולה שרבי שמעון ורבי יהודה חלקו אודות יצירת בסיס לדבר האסור (בנושא זה נעסוק באחד השיעורים בהמשך, בע"ה), אך מסכימים שהמעות עצמן הינן מוקצה, שהרי אינן כלי (וכך פסק בש"כ (תשל"ט) פרק ט"ז סעיף ל"ח).

בתורת שבת (סימן ש"ח סעיף סא) אסר לשחק משחקים שמטרתם הרווחת כסף, הן מצד שהם דומים מקח וממכר, הן מצד שזה דומה לעיסוק בכסף, וכתב ש"אין לך עובדין דחול גדול מזה". וכך פסק בש"כ -

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק ט"ז סעיף לב

טוב להימנע ממשחקים שבהם משתמשים בכסף מדומה, כגון משחק הריכוז. והוא הדין לגבי כל משחק העשוי להרוויח או להפסיד

ברם הגרש"ז דחה את החומרה הזאת, מכיוון שלא מדובר בכסף אמתי -

שם הערה פד

ומהגרש"ז אורבך שמעתי, כיוון דלאו כסף ממש הוא - שרינן בכל גוונא

בעלי חיים

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מג עמוד א

כופין את הסל לפני האפרוחין שיעלו וירדו (משנה שבת פרק י"ח משנה ב!) - קסבר: מותר לטלטלו. - והתניא: אסור לטלטלו! - בעודן עליו

חברותא שבת דף מג עמוד א

שנינו (משנה שבת פרק י"ח משנה ב): כופין את הסל לפני האפרוחין שהם מוקצה, שיעלו וירדו עליו בשבת, למרות שמבטל את הסל מהיכנו, שהוא נהיה בסיס לאפרוחים המוקצים. ומשנינן: קסבר האי תנא: מותר לטלטלו לסל, שאינו נעשה מוקצה. ותמהינן: והתניא: אסור לטלטלו!! ומשנינן: הא דאסור לטלטל את הסל הוא דוקא בעודן עליו.

הגמרא אומרת שאסור לטלטל את הסל כל עוד האפרוחים עליו (אנו נרחיב בגמרא זו בשיעור שיעסוק בבסיס לדבר האסור). מהדברים משמע שאת האפרוחים עצמם ודאי שאסור לטלטל.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מה עמוד ב

בעא מיניה ההוא סבא קרויא, ואמרי לה סרויא, מרבי יוחנן: קינה של תרנגולת מהו לטלטולי בשבת? - אמר ליה: כלום עשוי אלא לתרנגולין? - הכא במאי עסקינן - דאית ביה אפרוח מת. הניחא למר בר אממר משמיה דרבא דאמר: מודה היה רבי שמעון בבעלי חיים שמתו שאסורין, אלא למר בריה דרב יוסף משמיה דרבא. דאמר: חלוק היה רבי שמעון [אפילו] בבעלי חיים שמתו, שהן מותרין, מאי איכא למימר? ... דאית ביה ביצת אפרוח

רש"י מסכת שבת דף מה עמוד ב

סרויאה קרויאה - על שם מקומו.
כלום עשוי - לשום תשמיש.

אלא לתרנגולין ... - ואסור, אלמא: אית ליה מוקצה.

דאית ביה אפרוח מת - דלא חזי למיכל, ולכלבים נמי לא חזי, ואף על גב דאמר ר' שמעון: מחתכין את הנבלה לפני הכלבים - הני מילי במסוכנת, אבל בריאה - לא, דלא הוה דעתיה מאתמול לכלבים, והאי אפרוח שמת בשבת נמי לא הוה דעתיה מאתמול לכלבים.

הניחא למר כו' דאמר מודה היה ר' שמעון - דאף על גב דאמר מחתכין הנבלה לפני הכלבים - הני מילי במסוכנת, דדעתיה עלה מאתמול לכלבים, אבל מודה הוא בבעלי חיים, כלומר בבריאים שמתו, שאסורין - שפיר קתרת, דלר' שמעון גופיה לא חזי לכלבים.

מאי איכא למימר - הא חזי לכלבים.

דאית בה ביצת אפרוח - וכלב לא אכיל לה משום קליפה.

חברותא שבת דף מה עמוד ב

והא בעא מיניה ההוא שנקרא "סבר קרויא" [על שם מקומו]. ואמרי לה "סרויא", מרבי יוחנן: קינה של תרנגולת המיועדת רק לצורך התרנגולת שהיא מוקצה - מהו לטלטולי בשבת? אמר ליה: כלום עשויה אותה הקינה עבור שימוש אחר אלא [חוץ מאשר] לתרנגולין? וכיון שכל יעודה הוא לדבר האסור משום מוקצה הרי גם היא מוקצה. אלמא קסבר רבי יוחנן כרבי יהודה דאית ליה מוקצה, שהרי הקינה היא כלי ולרבי שמעון כלי אינו מוקצה. ומשנינן: הכא במאי עסקינן - דאית ביה אפרוח מת בשבת שהוא מוקצה גם לרבי שמעון. ופרכינן: הניחא למר, בר אממר, משמיה דרבא. דאמר: מודה היה רבי שמעון בבעלי חיים שמתו שאסורין. ורק בבהמה שהיתה מסוכנת בערב שבת ודעתו עליה שאם תמות בשבת יאכילנה לכלבים סבר רבי שמעון שאינה מוקצה. אלא למר, בריה דרב יוסף, משמיה דרבא. דאמר: חלוק היה רבי שמעון אפילו בבעלי חיים שמתו, שהן מותרין, לפי שיכול להאכילן לכלבים, מאי איכא למימר? ... ומשנינן: הכא איירי דאית ביה ביצת אפרוח. שאין הכלב יכול לאוכלה מחמת קליפתה, וכיון שאינה ראויה לכלום מודה רבי שמעון שהיא מוקצה, שהרי כל מחלוקתו היא בדבר הראוי.

סוף הסוגיה משיבה אותנו לשיעור הקודם. ביצת אפרוח נועדה לאכילה, אך עתה איננה ראויה לכך.

בתחילת הסוגיה מציעים שהקן מוקצה מכיוון שיש בו אפרוח מת. מהו הדין אם האפרוח שבו חי?

תוספות מסכת שבת דף מה עמוד ב

הכא במאי עסקינן דאית ביה אפרוח מת - פירש הר"ר יוסף דלא נקט אפרוח חי, משום דחי חזי לשתק בו תינוק כשבוכה. ואין נראה, דהא בההיא דכופין את הסל לפני האפרוחין (לעיל דף מג.) משמע דאסור לטלטל! ועוד, אי מחיים שרי, אמאי קאמר בסמוך דמודה ר"ש בבעלי חיים שמתו שאסורין? אלא ודאי בעלי חיים מוקצין הם כגורגורות וצימוקין, ומקצה אותם גם מכלבים

לפי מהר"ר יוסף, מותר לטלטל בעלי חיים שיש בהם שימוש (לתתם משחק לילדים). אך בעלי התוספות דחו את דבריו, וביארו שאסור לטלטל בעלי חיים, והרי הם מוקצה (שהרי אינם כלי ואינם אוכל!). בעלי תוספות נוספים חלקו במחלוקת זו במרדכי -

מרדכי מסכת שבת פרק כירה רמז שטו-שטז

כופין הסל לפני אפרוחין, פירוש - לצורך מקומו. משמע דאפרוחין מוקצין הן וטעמא משום דבעלי חיים מוקצין הן כגורגורות וצימוקים. ורבינו שמשון פירש דווקא בנולדו בו ביום, דאם לא כן הווי חזי לשתק בהן את התינוק. ודבריו אינם עיקר

רוב הראשונים נקטו כשיטה זו, ואסרו את טלטול בעלי החיים. אמנם מדברי המהרש"ל משמע שפסק כהר"ר יוסף. המהרש"ל עוסק בשאלה אם מותר לתפוס את בעלי החיים שבעלותו של האדם, או שמא יש בכך איסור צד. בגדרי צד העולים מדיון זה נעסוק, בע"ה, בשיעורים שיעסקו באב מלאכה זו. תוך כדי הדברים, המהרש"ל מתיר את טלטול העופות -

שו"ת מהרש"ל סימן י

שאלה: התרנגולים שבביתו אם אסור בשבת לצוד אחריהן וליטלן?

תשובה: אף על פי שבגמרא משמע לאיסור ... אכן במיימוני בהג"ה (פ"י מהלי שבת הכ"ד) כתב להיתר ... ואף מה שכתב והמחמיר תע"ב כו' לא איירי אלא בחצר גדול, אבל בבית, או בבית החורף, משמע דמותר לכתחילה ע"ש. ובאשיר"י בהלכות י"ט בפי' אין צדין כתב דמותר לכתחלה

כאמור, דיונו מתמקד בשאלה אם יש בכך איסור צד. אך הוא עונה שמותר ליטול את העופות. אך השו"ע, וכמוהו פסקו הפוסקים שאחריו, פסק בבעלי חיים הם מוקצים, ואסור לטלטלם -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף לט

אסור לטלטל בהמה, חיה ועוף; ואעפ"י כן מותר לכפות את הסל לפני האפרוחים, כדי שיעלו וירדו בו, ובעודם עליו, אסור לטלטלו

טלטול משום צער בעלי חיים

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכח עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: בהמה שנפלה לאמת המים - מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה - עלתה. מיתיבי: בהמה שנפלה לאמת המים - עושה לה פרנסה במקומה בשביל שלא תמות. פרנסה - אין, כרים וכסתות - לא! - לא קשיא; הא - דאפשר בפרנסה, הא - דאי אפשר בפרנסה - אין, ואי לא - מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, והא קא מבטל כלי מהיכנו! - סבר, מבטל כלי מהיכנו - דרבנן, צער בעלי חיים - דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן

רש"י מסכת שבת דף קכח עמוד ב

גמרא. ואי לא - כגון שהמים עמוקים. והא קמבטל כלי מהיכנו - דמשהניחם תחתיה אין יכול לטלטל, דדומה לסותר בנין מדרבנן. צער בעלי חיים דאורייתא - שנאמר עזוב עזוב עמו ואיכא מאן דדריש טעמא דקרא משום צער בעלי חיים באלו מציאות (בבא מציעא לב, ב).

חברותא שבת דף קכח עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: בהמה שנפלה לאמת המים - מביא כרים וכסתות, ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה. מיתיבי: בהמה שנפלה לאמת המים, עושה לה פרנסה במקומה, שדואג לקיומה בתוך המים, ומביא לה אוכל בשביל שלא תמות. ומדייקין: פרנסה, אין, אבל כרים וכסתות, לא. ואילו רב יהודה אמר רב אמר: כרים וכסתות נמי שרי. ומתציין: לא קשיא. הא איירי, דאפשר בפרנסה. והא איירי, דאי אפשר בפרנסה. אפשר בפרנסה, אין, יעשה כן. ואי לא אפשר, כגון שהמים עמוקים. מביא כרים וכסתות, ומניח תחתיה. ופרכין: והיכי שרי? והא קא מבטל כלי מהיכנו, שהרי משהניחם תחתיה אינו יכול לטלטל, וביטול כלי מתשמישו דומה לסתירת בנין [ועיין לעיל מג א תוד"ה דמבטל, שיסוד האיסור משום דדמי לבונה]. ומבארינן: האי תנא סבר: מבטל כלי מהיכנו איסורו מדרבנן, וצער בעלי חיים הוא איסור דאורייתא. ואתי דאורייתא ודחי דרבנן.

הגמרא כאן מתירה לבטל כלי מהיכנו בכדי לסייע לבהמה שנפלה לאמת המים. באיסור ביטול כלי מהיכנו נעסוק באחד השיעורים בהמשך. היו מהראשונים והפוסקים שלמדו מכאן שאם יש צורך, ניתן גם להתיר טלטול מוקצה בכדי למנוע צער בעלי חיים -

פסקי ריא"ז מסכת שבת פרק יח אות ד

מז"ה [אומר] שאם אי אפשר על ידי כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים, שצער בעלי חיים איסורו מן התורה והתירו איסור שלדברי סופרים משום איסור שלתורה

ב"ח אורח חיים סימן שח אות כג

התם דאיכא צער בעלי חיים דאורייתא, וכיוון דאי אפשר על ידי כרים וכסתות - מותר להעלותה בידיים

ברם, מלשון הרמב"ם נראה אחרת. משמע שדייק מכך שהגמרא נזרה והתירה רק לעשות פרנסה אם ניתן, ואחרת רק לבטל כלי מהיכנו, שטלטול בידיים אסור בכל מקרה -

רמב"ם הלכות שבת פרק כה הלכה כו

בהמה שנפלה לבור או לאמת המים אם יכול ליתן לה פרנסה במקומה מפרנסין אותה עד מוצאי שבת ואם לאו מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה, ואף על פי שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכו לבור לתוך המים מפני צער בעלי חיים לא גזרו, ואסור להעלותה בידו

וכך ביאר ופסק המג"א -

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יט

כתב הרמב"ם אסור להעלותה בידיים ומשמע דאע"ג דאיכא צער ב"ח אסור דאין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה דיש דברים שהעמידו אפי' במקום כרת

כלומר, אל לנו להסיק מכך שהתירו לבטל כלי מהיכנו, שמותר גם לטלטל את הבהמה המוקצה.

אך האליה רבה דחה את הבנת המג"א בדברי הרמב"ם -

אליה רבה סימן שח אות יח

נראה לי מה שכתב הרמב"ם [סוף פכ"ה] דאסור להעלותה בידיים, היינו כשאפשר ע"י כרים וכסתות, לאפוקי ממג"א [ס"ק יא] שלא הבין כן

השש"כ לא הכריע –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק כ"ז סעיף כח

דג שקפץ מן המים בשבת, אם יש מקום להניח שימשיך לחיות לכשיחזירוהו, מותר להחזירו לתוך המים, משום צער בעלי חיים, ויש אוסרים

והחזון איש פסק להקל כדברי האליה רבה –

חזון איש אורח חיים סימן נב אות טז

יש להקל איסור מוקצה בשביל צער בעלי חיים

חיות מחמד

בתחילת השיעור למדנו שישנה מחלוקת בין פוסקי אשכנז וספרד אם צעצועים הינם מוקצים. על פוסקי אשכנז מוסכם שצעצועים אינם מוקצים, ואילו בין הפוסקים הספרדים יש מחלוקת בעניין. בהמשך למדנו שמוסכם שבעלי חיים הם מוקצה. האם זה נכון גם על בעלי חיים שמיועדים למשחק? המהר"ח אור זרוע, בנו של האור זרוע, שהיה תלמיד של הרא"ש, שאל את הרא"ש את השאלה הזאת. בספרו מובאת ההתכתבות ביניהם –

שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן פא

הודיעוני, כי נראה לי, אף על פי שבעלי חיים מוקצים ניהו, מכל מקום נראה לי להתיר לטלטל עופות המצפצפים בקול נאה בכלובו. דליכא למיחש דילמא שמיט גדפייהו כיון שבני אדם נהנים בקולם לאו מוקצים ניהו. מידי דהוי אסליקוסתא שהיא למראה. וקול ומראה כי הדדי ניהו לענין מעילה. וצא ולמד מכל כלי שיר דאי לאו גזירה שמא תפסק נימא היה מותר לטלטל ולשורר בהן. העני בדעת חיים אליעזר בן רבינו יצחק

שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן פב

על העופות לא מלאני לבי להתיר, דאין ללמוד היתר שמוש בעלי חיים מהיתר כלים. דאף כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו מותר. אבל צרורות שבחצר אפילו צריך מהם צורך גדול אסור לטלטל, משום דאין תורת כלי עליהם הכי נמי בבעלי חיים. ויש לאסור יותר בבעלי חיים דאין משתמשין בבעלי חיים ולא פלוג רבנן בבעלי חיים. אשר בן הי"ר יחיאל זצ"ל

המהר"ח הציע שמא, כשם שהתירו לטלטל חפצים שונים, למרות שאינם ממש "כלים", מכיון שהם מספקים מראה וריח, כך גם יהיה מותר לטלטל ציפורי שיר המיועדים להשמעת קול. הרא"ש השיב שמכיוון שהציפורים מוקצים מחמת גופם, אין היתר לטלטלם (וכן, בלית הכרח לחלק, מעדיף להישאר עם "לא פלוג").

ברם בהלכות קטנות (מהר"י חגיז, מגדולי מרוקו לפני כ-350 שנה) הוכיח מדברי תוספות שבעלי חיים שנועדו לשימוש מסוים נחשבים כלים –

שו"ת הלכות קטנות חלק א סימן מה

שאלה: אם מותר לטלטל בהמה חיה ועוף לתינוק לשחק בו בשבת?
תשובה: מדברי התוספות במציעא (מ"ו: ד"ה פירי) נראה דקרי ליה לשור כלי, דכל שעושין בו איזה דבר, ומיוחד לכך, כלי מיקרי. והא [שבת קכ"ח: או"ח סי' ש"ח ס"מ] דמדדין עגלים וסייחין מדידין אין מגביהין, לא משום דלאו לצורך גופו ומקומו הוא, אלא לצורך עצמו של איסור

מדבריו עולה שאם יש לבעל החי שימוש או תפקיד מסוים, מותר לטלטלו.
הגר"ז מלאדי אוסר טלטול של בעלי חיים, גם אם הם משמשים למשחק –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שח סעיף עח

אסור לטלטל בהמה או חיה או עוף מפני שאינן ראויים בשבת כשהם חיים ואפילו עוף שראוי לצחק בו תינוק כשבוכה אסור לטלטלו

ברם הגרש"ז אומר שאין ראייה מלשון הגר"ז –

שמירת שבת הלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק כז הערה צו

והגרש"ז אורבך דחה ראייה זו, דבשו"ע הרב לא מיירי כלל בעוף כזה שמייוחד ועומד לתינוק לצחק בו

לשון הגר"ז היא "עוף שראוי לצחק בו". אך יתכן שאילו היה מדובר בעוף המיוחד לכך, גם הגר"ז יודה שמותר לטלטלו ולהשתמש בו.

החקרי לב (הרב רפאל חזן, מגדולי סלונקי לפני כ-300 שנה) הסביר מדוע ראיית ההלכות קטנות אינה ראייה מוכחת. הרב עובדיה הסביר מדוע אין לדחות בזה את דברי המהר"ח אור זרוע –

שו"ת יביע אומר חלק ה - אורח חיים סימן כו אות ג

מצאתי בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' נט) שהעלה להחמיר בזה, וכתב לדחות דברי הלק"ט הנ"ל, דבעלי חיים שאינם ראויים למלאכה לא חשיבי כלי. ועוד שאם אמרו לגבי קנין דהוי כלי, אין ראייה מזה לענין מוקצה שיחשב כלי. ע"ש. ומיהו אין להוכיח מזה נגד המהר"ח או"ז שמתיר לטלטל עופות המצפצפים, כי לדעתו ז"ל יש לחלק בין שאר עופות לעופות הללו שעומדים לשורר בקול ערב, ומחזיקים אותם בכלובן להשתעשע בקולם

החקרי לב טען שתי טענות – א. ראיית ההלק"ט היא מבעלי חיים העושים מלאכה. בהלק"ט עסק בבעלי חיים שאינם עושים מלאכה! ב. עקרונית יותר – זה שחפץ יחשב כלי לענין קניין, לא בהכרח אומר שהוא נחשב כלי לענין דיני מוקצה.

הרב עובדיה כתב שאין בדבריו בכדי לדחות את דברי המהר"ח או"ז. אמנם הציפורים הללו אינם עומדים למלאכה, אך הם עומדים להשמעת קולות נעימים.

הדברים הללו מקבילים לדיון לעיל אודות משחקים. שבלי הלקט הביא בשם אחיו שצעצועים הם מוקצה, מכיוון שאין יכולת לכסות בהם כלים. הראשונים והפוסקים החולקים על כך ומתירים את טלטול הצעצועים טוענים כנגדו שזהו אינו מדד רלוונטי. לצעצועים יש מטרה עצמית – למשחק. ביארנו שלפי שבלי הלקט, המשחק אינו נחשב "שימוש" לענין הגדרת הצעצוע ככלי.

במקביל לכך, החקרי לב בוחן את יכולת הציפורים לעשות מלאכה (כמו שבלי הלקט שבחן את יכולת הצעצוע לכסות כלים). מכיוון שהם לא עושים מלאכה, הוא פוסק שהם מוקצים. המהר"ח או"ז טוען כנגדו שזהו אינו הממד הרלוונטי. לעופות הללו ישנה מטרה עצמית – השמעת הקול, ועל כן הממד הרגיל – עשיית המלאכה – אינו רלוונטי לענין.

כפי שלמדנו לעיל, בילקוט יוסף פסק כדברי שבלי הלקט, שצעצועים הם מוקצה. הרב עובדיה (אמנם ביאר את המחלוקת, אך) פסק כשיטה זו גם לענין חיות המחמד. הוא נשאל אודות טלטול דגי נוי באקווריום –

שו"ת יביע אומר חלק ה - אורח חיים סימן כו אות ג

נשאלתי אודות צנצנת זכוכית מלאה מים שיש בה דגי זהב לנוי, אם מותר לטלטלה בשבת ממקום למקום. הואיל ואינם עשויים אלא ליופי ולשעשוע, או אסור לטלטלה הואיל ונעשתה בסיס לדבר האסור דהיינו הדגים שמוקצים הם עכ"פ.

(אות ג)

לענין הלכה אם מותר לטלטל עופות המצפצפים בקול ערב או לא, שהדבר שנוי במחלוקת בין המהר"ח או"ז שמתיר, ובין הרא"ש שאוסר, נראה דנקטינן כד' הרא"ש לאסור לטלטל, הואיל והרא"ש פוסק מפורסם אחד המיוחד מעמודי ההוראה, והוא רב מובהק בהוראה... וכן מוכח בחי' הר"ן (שבת מה:) ע"ש. ומכל זה מוכח לדינא דלא כהלק"ט ח"א (סי' מה) שמתיר לטלטל עוף לצורך תינוק שיחחק בו בשבת, אלא העיקר כהגר"ז.... ומעתה ה"ה שיש לאסור לטלטל דגי זהב שבתוך צנצנת זכוכית מלאה מים, דה"נ הו"ל מוקצה דבע"ח שאסור לכ"ע.

וראייתו להרב הגאון כמהר"ר אברהם חיים נאה ז"ל בס' קצות השלחן (בבדח"ש סי' קכא אות ד) שכי, והמגדלים דגים קטנים בתוך כלי זכוכית עם מים לנוי ולתכשיט, מסתברא שמותר לטלטל הכלי זכוכית עם הדגים שבתוכו, שכיון שעשויים לנוי ולקישוט הבית הוה ליה דבר שמלאכתו להיתר. ע"כ. ועמו הסליחה, שאין זה עיקר לדינא... ופשוט דהוא הדין לתוכי שמונח בכלוב שאסור לטלטלו בשבת ויו"ט כדין עופות המצפצפים הנ"ל. ומכל מקום נראה שאם החמה זורחת עליהם, ויש בזה צער בעלי חיים, ולפעמים קיים חשש ג"כ שימותו, יש לסמוך על סברת המהר"ח או"ז בשעה"ד כזאת ולהתיר לטלטלם לצל. הנלע"ד כתבתי. והשי"ת יאיר עינינו בתוה"ק אמן.

ברם היו מפוסקי אשכנז שהתירו לטלטל חיות מחמד, מכיוון שהם מיוחדים למשחק –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן כב שאלה כא

שאלה: צפורים קטנים שמצפצפין וקטנים משחקין עמהם, האם דינו כמוקצה, דבתוסי' שבת דף מ"ה ע"ב ד"ה הכא התיר הר"ר יוסף לטלטל אפרוח חי, דחזי לשחק בו תינוק.

תשובה: כל בעלי חיים הו"ל מוקצה, אפי' באותן שהתינוקות משחקין בהן, אלא א"כ הם מיוחדים לשעשועים (פעטס)¹

¹ בהקדמת הספר ביאור העורכים (הרב מרדכי טנדלר והרב שבתי הכהן רפפורט) שמה שמופיע באות קטנה יותר זו הוספה שלהם, פעמים בכדי לבאר, פעמים מדברים בעל פה, ופעמים השלמת דברים ממקום אחר.

הגרש"ז הביא מספר קולות הקשורות לזה - כלב נחייה, המיוחד לשימוש, מותר בטלטול, ולעניין אקווריום שנועד לנוי –

שולחן שלמה סימן שח אות עד(ב)

לעניין כלב שמולך את הסומא, יש להעיר דאף שאפרוח חי חשיב מוקצה, אף דחזי לשחק בו תינוק, מ"מ בכי האי גונא, שהוא עומד ומיוחד לשימוש כזה שצריכים לטלטלו, מסתבר דלא חשיב מוקצה ... וי"ל דדגי נוי, הואיל ומצויים מאוד, ורגילים להעבירם ממקום למקום, וכולם יחד מיוחדים לנוי, בכגון זה ... גם הרא"ש מודה דשרי לטלטל בתוך הזכוכית ... ואע"ג דהדגים עצמם הם מוקצה, מכל מקום יחד עם הכלי והמים הם קישוט, ומותר שפיר בטלטול

כלב נחיה נועד לשימוש מוגדר, ולכן אינו מוקצה. דגים באקווריום – אמנם הדגים עצמם הם מוקצה, שהרי אין בהם כל שימוש, אך האקווריום כולו נועד לקישוט, אם כך הוא נחשב כלי המיועד לקישוט, ומותר לטלטלו. (יש לציין שאם מדובר באקווריום שמקפידים להשאיר במקום מסוים ולא לטלטלו, ייתכן והוא מוקצה מחמת חסרון כ"ס. בשאלה זו נעסוק, בעז"ה, בשיעור 44).

**רבנות
שו"ע סימן ש"ח
סעיפים ל"ט-מ, מ"ה**

**סיכום
צעצועים**

במדרשים (מדרש רבה על איכה ובירושלמי מסכת תענית פרק ד' הלכה ה') נאמר שטור שמעון חרב בגלל ששחקו בכדור בשבת.

מדוע המשחק בכדור בשבת אסור?

הרוקח ביאר שהמשחק פגע בלימוד התורה של הקהילה. ה"מטה משה", תלמידו של המהרש"ל, אוסר את המשחק בכדור בזמן הדרשה בלבד. נראה שכך ביארו גם בעלי התוספות, שהתירו את משחק הכדור בשבת. מסתבר שלשיטתם אין איסור בעצם המשחק בכדור, אלא שיש לוודא שהמשחק לא יפגע בלימוד התורה של הקהילה. ברם המהרש"ל עצמו אוסר את המשחק מפני איסור "ודבר דבר".

הרמב"ם נשאל על משחקי שתיה שונים ששיחקו בשבת. הרמב"ם משיב, בין היתר, שטלטול אבני עשת-השן (קוביות) בהם השתמשו למשחק הוא "בלתי ראוי", אך הרמב"ם אינו מבאר מדוע.

שבלי הלקט דן בחששות השונים המלווים את המשחק בכדור. בסוף דבריו הוא מביא את דברי אהיו, המבחין בין צעצועים שניתן להשתמש בהם לשימושים שאינם המשחק בלבד, ולכן אינם מוקצים, לבין צעצועים שאין להם שימוש מלבד המשחק, שאלו מוקצים. בסוף דבריו הוא מזכיר את חורבן טור שמעון, ומשמע שהמשחק בכדור נאסר מפני איסור מוקצה.

למעשה השו"ע פוסק שאסור לשחק בכדור, והרמ"א מתיר. השש"כ, כדרכם של בני אשכנז, פוסק כרמ"א, אך מזגיש שההיתר הוא רק לילדים שלא ילמדו תורה ויעסקו בהתעלות רוחנית, כראוי וכיאה לשבת המלכה.

מדוע השו"ע אסר? למדנו שלושה ביאורים –

- א. **המשחק בדרך כלל אינו מוכן ככלי** – המג"א מבאר שבמחשבתו לא עושה את הכדור לכלי. הפרי מגדים הבין שהכוונה היא שמדובר בחפץ שאינו מיועד לצעצוע. משמע שאם שיחק בו מבעוד יום בפועל – מותר לשחק בו בשבת. הרב אלישיב פסק שהשו"ע ודאי היה מודה בצעצועים המיוצרים בימינו, המוכנים במובהק כדי להיות צעצועים, שאין בהם איסור מוקצה, ואין צורך להכניס למשחק.
 - ב. **חפץ שמוכן למשחק אינו כלי** – התפילה למשה מאריך להראות שהשו"ע סובר שמשחק אינו שימוש ההופך את החפץ לכלי לעניין מוקצה. לכן השו"ע אוסר את טלטול הצעצועים גם אם הם מוכנים לשימוש בשבת.
 - ג. **אסור לשחק במשחקים בשבת מפני שאין זה מכבוד שבת** – ביצחק ירנן האריך להראות שהאיסור שכתב השו"ע הוא משום כבוד שבת. הוא מציג נפקא מינות לכך – לאלו שגם כך לא ילמדו תורה, מותר לעסוק במשחק כדי להרבות אהבה ואחוה בין המשפחה והחברים.
- בילקוט יוסף פסק שהעיקר כמ"ד שצעצועים הם מוקצה, אך למעשה הקל לקטנים לשחק, ואף לגדולים לטלטלם עבור הקטנים.

הקצאת הפצים למשחק - שבט הלוי פוסק שארגז חול שהוגדר לצורך משחק עומד בתנאים שלמדנו בשיעור 39, ואין איסור מוקצה לשחק בחול שבו (ברם יש לשים לב לאיסורים אחרים העלולים להיות, שנעמוד עליהם בשיעורים בעתיד). וכדבריו פוסק השש"כ.

כסף -

הגמרא במסכת שבת (דף מ"ד ע"ב) דנה אם המיטה שמונח עליה כסף נעשית בסיס לדבר האסור. לתנאים ואמוראים מובן מאליה שהכסף עצמו הוא מוקצה. הטעם לכך מובן – הכסף אינו שימושי מצד עצמו כלל. כסף מקבל את ערכו רק מכוח הסכמת החברה שהוא יהווה המדד למכירה או רכישה. מצד עצמו אין לכסף ערך כלל.

השש"כ בשם התורת שבת אסר לשחק משחקים שמטרתם הרווחת כסף, הן מצד דמיונם למקח וממכר, והן מצד שזה דומה לעיסוק בכסף, ו"אין לך עובדין דחול גדול מזה". ברם הגרש"ז התיר, מכיוון שלא מדובר בכסף אמיתי, וכן נראה.

בעלי חיים

מהמשנה (שבת פרק י"ח משנה ב) והגמרא העוסקת בה (דף מ"ג ע"א) משמע שאפרוחים חיים הם מוקצים. לעומת זאת, בדף מ"ה (ע"ב) נאמר שקן הציפור הוא מוקצה כאשר יש בו אפרוח מת. משמע שאילו היה בו אפרוח חי הקן לא היה מוקצה.

רבנו יוסף בעל התוספות פוסק שאפרוח חי אינו מוקצה, מכיוון שניתן לשעשע באמצעותו תינוק. רבנו שמשון מסכים, אלא שהגביל את ההיתר לאפרוח שנולד קודם השבת. אך בעלי התוספות (כפי שהשתקף בתוספות ובמרדכי) חולקים על דבריהם, ופוסקים שבעלי חיים הם מוקצים.

המהרש"ל התיר את טלטול העופות שבביתו, אך רוב ככל הפוסקים, ובהם השו"ע, פוסקים שבעלי חיים הם מוקצים.

טלטול משום צער בעלי חיים

במסכת שבת (דף קכ"ח ע"ב) הותר לגרום לביטול כלי מהיכנו משום צער בעלי חיים. הריא"ז מרחיב זאת להיתר טלטול הבהמה, למרות היותה מוקצה, בכדי למנוע צער בעלי חיים. כדבריו פוסק הב"ח. מלשון הרמב"ם נשמע שלא הרחיב את היתר ביטול כלי מהיכנו להיתר טלטול מוקצה, וכך פוסק המג"א. האליה רבה דוחה את ההכרח להסיק מדברי הרמב"ם לחומרה, ולמעשה התיר, כדברי הריא"ז והב"ח, וכן פסק החזו"א.

חיות מחמד

המהר"ח או"ז הצייע בפני הרא"ש להתיר טלטול חיות מחמד, מכיוון שהם דומים לצעצועים, ולא לבעלי חיים. בהלכות קטנות הוכיח שבעלי התוספות אכן סוברים כך. ברם הרא"ש השיב לו שאין היתר לטלטל בעלי חיים, גם אם הם חיות מחמד, וכדבריו פסק בשו"ע הרב.

החקרי לב דחה את ראיית ההלק"ט מדברי התוספות בשתי טענות – א. ראיית ההלק"ט היא מבעלי חיים העושים מלאכה. אך הדיון שלנו עוסק בבעלי חיים שאינם עושים מלאכה! ב. עקרונית יותר – זה שחפץ ייחשב כלי לעניין קניין, לא בהכרח אומר שהוא נחשב כלי לעניין דיני מוקצה.

לגבי הטענה הראשונה, הרב עובדיה מסביר שההלק"ט סובר שאמנם החיות הללו אינן חורשות בשדה, אך יש להן שימוש אחר (ציפורי שיר, שעשוע, וכדו').

הדיון הזה מקביל לדיון בחלקו הראשון של השיעור. שבלי הלקט הביא בשם אהיו שצעצועים הם מוקצה, מכיוון שאין יכולת לכסות בהם כלים. הראשונים והפוסקים החולקים על כך ומתירים את טלטול הצעצועים טוענים כנגדו שזהו אינו מדד רלוונטי. לצעצועים יש מטרה עצמאית – למשחק. ביארנו שלפי שבלי הלקט, המשחק אינו נחשב "שימוש" לעניין הגדרת הצעצוע ככלי.

במקביל לכך, החקרי לב בוחן את יכולת הציפורים לעשות מלאכה (כמו שבלי הלקט שבחן את יכולת הצעצוע לכסות כלי). מכיוון שהם לא עושים מלאכה, הוא פוסק שהם מוקצים. המהר"ח או"ז טוען כנגדו שזהו אינו המדד הרלוונטי. לעופות הללו ישנה מטרה עצמית – השמעת הקול, ועל כן המדד הרגיל – עשיית המלאכה – אינו רלוונטי לעניין.

למעשה הרב עובדיה אוסר את טלטול חיות המחמד (דגי נוי וכדו').

אך רבים מפוסקי אשכנז התירו במקום הצורך – הגר"מ פיינשטיין התיר לטלטל חיות מחמד, והגרש"ז התיר להנחות כלב נחיה, לטלטל דגים באקווריום, וכדו'.

לאחר שהגדרנו את ה'מוקצה מחמת גופו' בקווים כלליים בשיעורים הקודמים, בשיעור זה למדנו על כמה דוגמאות מעשיות. הבאנו את דיוניהם של הפוסקים כיצד לבחון אם חפץ מסוים הוא מוקצה. המוקד של המחלוקת שראינו הוא אם שימוש לשעשוע, משחק או נוי נחשב שימוש לעניין הגדרת 'מוקצה מחמת גופו'. בכך סיימנו את עיסוקנו בהגדרת 'מוקצה מחמת גופו'. בשיעור הבא נעסוק במקומות בהם מקלים לטלטל מוקצה מחמת גופו – כגון: גרף של רעי וקוץ ברשות הרבים.